

АНОТАЦІЯ

Банташ А.М. Теоретико-методичні основи інституціонального забезпечення економічного розвитку регіонів в умовах децентралізації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051– Економіка. – Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Одеса, 2021.

Дисертацію присвячено вирішенню актуальної наукової задачі щодо визначення теоретичних, методичних, практичних аспектів формування сприятливого інституціонального забезпечення економічного розвитку регіонів в умовах децентралізації.

Обґрунтовано теоретичні засади та економічну сутність інституціонального забезпечення функціонування регіонів як територіально-господарських систем. Розроблено методичний підхід до оцінки стану інституціонального забезпечення економічного розвитку регіонів в умовах децентралізації. Досліджено стан інституціонального забезпечення економічного розвитку регіонів і визначено стратегічні напрями його вдосконалення. Сформульовано стратегічні напрями покращення інституціонального забезпечення економічного розвитку регіонів України в сучасних умовах, які враховують ендогенні передумови та зовнішні чинники впливу на функціонування їхніх господарських систем. Запропоновані механізми економічного, організаційного, адміністративного, інформаційного характеру для покращення інституціонального середовища розвитку регіонів України в умовах децентралізації, які включають в себе інструменти, орієнтовані на підтримку формування економічного базису як основи для забезпечення ефективного функціонування адміністративно-територіальних одиниць на обласному, базовому та субрегіональному рівнях.

У першому розділі «Теоретичні засади інституціонального забезпечення економічного розвитку територіальних громад» узагальнено наукові підходи до дослідження інституціонального середовища

економічного розвитку регіонів, актуалізовано категоріальний апарат та визначено системні характеристики інституціонального забезпечення економічного розвитку регіонів в умовах децентралізації. Окреслено сучасні напрями світової та національної регіональної політики, які обумовлюють пріоритети інституціонального забезпечення соціально-економічного розвитку і покращення економічного стану регіонів в Україні.

Аналіз існуючого термінологічного базису в сфері інституціонального забезпечення розвитку територіальних господарських одиниць дозволив виявити широкий спектр поглядів на інтерпретацію теорії інституціоналізму відповідно до рушійних сил розвитку суспільства і обґрунтувати необхідність формулювання актуальних дефініцій, які відображатимуть роль інституціональної складової в розвитку сучасних регіонів України. В роботі запропоновано власне визначення «інституціонального забезпечення економічного розвитку регіонів», яке відображає і узгоджує точки зору більшості дослідників та забезпечує комплексне уявлення про сутність інституціональної складової в життєдіяльності регіональних економічних систем в умовах децентралізації. В результаті проведеного семантичного аналізу існуючих дефініцій категорії «інституціонального забезпечення розвитку регіонів» визначено для кожної з них сутність родового поняття та істотних ознак. Аналіз показав, що у більшості визначень в якості родового поняття використовуються поняття «процеси, механізми». В якості істотних ознак, які дозволяють визначити поняття «інституціональне забезпечення економічного розвитку регіонів» найбільш часто використовуються такі: функціональні генотипи, контрактні відносини, соціальна взаємодія, мораль, еволюція систем суспільного розподілу праці, цінності та стабільність.

Виходячи з результатів проведеного аналізу, надано власне визначення поняттю «інституціональне забезпечення економічного розвитку регіону» і сформульовано його змістовне наповнення, а саме – це система взаємопов'язаних норм, правил, традицій, організацій, регуляторних установ, визначених формально-законодавчо або за допомогою неформальних

суспільних норм та правил, формування та функціонування яких здійснюється на міжнародному, загальнодержавному, регіональному або локальному рівнях та які визначають умови господарювання та соціально-економічного розвитку на даній території.

Визначено також сутність поняття інституціоналізації в умовах соціально-економічного розвитку регіону, сформульовано теоретичні положення щодо класифікації її рівнів, типів і стадій, обґрунтовано сутність і роль нормативно-правової складової в інституціональному забезпеченні економічного розвитку областей, районів і громад. В роботі проведено аналіз нормативно-законодавчих документів з питань інституціонального забезпечення, який показав, що в Україні інституціональне забезпечення економічного розвитку регіонів є не досить врегульованим. Це обумовлює необхідність запровадження кардинальних змін в структурі управління та територіальній організації влади на всіх рівнях як основи для стимулювання розвитку країни, належного реагування на поточні та стратегічні виклики.

Автором визначено базові напрями, що покликані забезпечити ефективність інституціональної модернізації територіальних громад в Україні, а саме: створення мережі інституцій (регіональних агенцій щодо сприяння економічному розвитку територій); забезпечення реальної реалізації принципу субсидіарності та ефективного розподілу повноважень між рівнями територіальної організації влади і місцевого самоврядування; стимулювання розвитку соціального капіталу регіонів в умовах децентралізації як ключової рушійної сили сталого розвитку громад; підтримка формування стійких та ефективних господарських зв'язків між регіональними економічними системами на базовому, субрегіональному та обласному рівнях як основи для розвитку їхньої функціональної спроможності.

У другому розділі «Оцінка стану інституціонального забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів і громад» досліджено стан і рівень інституціонального забезпечення регіонів України, запропоновано

методичний підхід до оцінювання стану інституціонального забезпечення регіонів в розрізі його релевантних системних ознак, досліджено стан інституціонального середовища соціально-економічного розвитку областей України з врахуванням впливу процесів децентралізації та визначено стратегічні напрями вдосконалення інституціональних складових економічного розвитку територіальних громад.

На основі пропонованого підходу до розрахунку нормованих значень та індексів в роботі складено матрицю стану інституціонального забезпечення соціально-економічного розвитку регіональних систем. Нормалізовані значення показників за різними групами визначаються для всіх регіонів України на основі офіційних статистичних даних. В результаті розрахунку нормалізованих показників та обчислення інтегральних індексів отримано рейтингові значення або ранги кожної області по кожній з п'яти складових, що характеризують стан інституціонального забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів.

Запропоновано використати інтегральні характеристики стану інституціонального забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів України за всіма складовими для регіонів України. За результатами проведеної оцінки виявлено, що жодна з областей немає повністю високого ступеню сприятливості інституціонального забезпечення. Загалом по Україні спостерігається середній та низький ступінь. Проте найбільший ступінь сприятливості виявлено в Полтавській, Дніпропетровській та Київській областях, які відповідно займають I, II та III місця в рейтингу. Це відбувається через те, що в даних регіонах наявний розвинений промисловий комплекс, широко розвинене сільське господарство, тобто наявний суттєвий функціональний базис для сталого розвитку, завдяки чому існує економічна основа для створення об'єднаних територіальних громад, які готові до співпраці.

В третьому розділі дисертаційної роботи визначені наукові засади регулювання інституціонального забезпечення соціально-економічного

розвитку регіонів, розроблено концептуальний підхід до регулювання інституціонального забезпечення їхнього соціально-економічного та запропоновані механізми, інструменти вдосконалення інституціонального середовища економічного розвитку регіонів.

Запропоновано логіко-структурну схему складу інституціонального забезпечення економічного розвитку регіонів в умовах децентралізації. Автором запропоновано основні напрями дії механізмів вдосконалення інституціонального забезпечення економічного розвитку регіонів в умовах децентралізації: формування економічного базису для розвитку регіонів і громад, підтримка поточного економічного зростання та підтримка співробітництва і формування ланцюгів господарських зв'язків як заходу реалізації можливостей та передумов для розвитку регіонів і громад; забезпечення фінансово-бюджетної спроможності територіальних громад і регіонів; активізація використання інструментів фондової фінансової підтримки для підвищення економічного розвитку регіонів і громад; доповнення загальних рамкових умов процесу проведення децентралізації в Україні конкретними методичними інструментами; забезпечення ефективного розподілу повноважень між рівнями державного управління щодо економічного розвитку регіонів, районів, громад базового рівня.

За результатами оцінки інституціонального забезпечення розвитку регіонів України запропоновано матричну форму представлення стану інституціонального забезпечення економічного розвитку областей, в якій, в залежності від того в якому квадранті матриці перебуває регіон, визначається стратегічний профіль регулювання інституціонального забезпечення економічного розвитку регіону.

Пропонуються розробка та реалізація стратегій розвитку районів, та громад базового рівня за єдиним науково-методичним підходом, оскільки досі ще немає усталених і затверджених на національному рівні єдиних правил і методичних рекомендацій щодо складання стратегій сталого розвитку територіально-господарських одиниць на базовому і районному

рівнях. Встановлено, що для громад, на базовому рівні відсутня системність, існують багато методик, більшість з яких імплементовано з європейських країн в рамках реалізації спільних міжнародних проектів, існує велика кількість громадських організацій, що задіяні в даному процесі, проте відсутній єдиний стандарт. В роботі пропонується створення єдиної системи координування процесу складання стратегій інституціонального забезпечення економічного розвитку регіонів і громад. Міністерство розвитку громад та територій України, Обласні адміністрації та адміністративні громади разом з Радою по вивченню продуктивних сил (функціонування якої в роботі пропонується відновити) повинні розробляти науково-методичне ядро і формувати методично-інституціональне забезпечення для сталого розвитку регіонів.

В результаті проведення розрахунків за запропонованим в роботі методичним підходом до оцінки стану інституціонального забезпечення економічного розвитку регіонів виявлено можливість обчислення основних показників лише на обласному рівні. На базовому рівні можливим стало визначення лише невеликої кількості індикаторів на районному рівні такий інформаційний базис наразі відсутній через суттєву трансформацію даної адміністративно-територіальної ланки. При здійсненні оцінки інституціонального забезпечення економічного розвитку районів та громад було виявлено, що відсутні статистичні данні щодо визначення показників району та громад. Тому пропонується розроблення єдиного паспорту показників сталого розвитку для територіальних громад (на базовому, районному та обласному рівнях), який надавав би можливість здійснити оцінку розвитку інституціонального забезпечення на даних територіях та здійснювати інші аналітичні порівняння на всіх рівнях територіальної організації влади та економічних систем.

В дисертаційній роботі пропонується розподіл повноважень органів обласного, районного та базових рівнів за принципами: субсидіарності, цільової спрямованості і функціональності, раціональності. Пропонується

прийняття комплексу нормативних документів, щодо розподілу і узгодження повноважень між областю, районами та базовим рівнями.

Ключові слова: економічний розвиток, регіони, громади, інституціональне забезпечення, децентралізація, інституціоналізація, територіальні громади.

SUMMARY

Bantash A.M. Theoretical and methodological bases of institutional support of economic development of regions under conditions of decentralization. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of Philosophy Doctor in specialty 051 - Economics. - Institute of Market Problems and Economic-Ecological Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, Odessa, 2021.

The dissertation is devoted to the decision of an actual scientific problem concerning definition of theoretical, methodical, practical aspects of formation of favorable institutional maintenance of economic development of regions in the conditions of decentralization.

Theoretical bases and economic essence of institutional support of functioning of regions as territorial and economic systems are substantiated. A methodical approach to assessing the state of institutional support for economic development of regions under conditions of decentralization has been developed. The state of institutional support of economic development of regions is investigated and strategic directions of its improvement are defined. Strategic directions of improvement of institutional support of economic development of regions of Ukraine in modern conditions are formulated, which take into account endogenous preconditions and external factors of influence on functioning of their economic systems. The proposed mechanisms of economic, organizational, administrative, informational nature to improve the institutional environment of development of regions of Ukraine in decentralization, which include tools aimed

at supporting the formation of economic base as a basis for effective functioning of administrative-territorial units at regional, basic and subregional levels.

The first section "Theoretical principles of institutional support for economic development of territorial communities" summarizes scientific approaches to the study of the institutional environment of economic development of regions, updated the categorical apparatus and identifies systemic characteristics of institutional support for economic development of regions under conditions of decentralization. The current directions of world and national regional policy are outlined, which determine the priorities of institutional support of socio-economic development and improvement of the economic condition of the regions in Ukraine.

Analysis of the existing terminological basis in the field of institutional support for the development of territorial economic units revealed a wide range of views on the interpretation of the theory of institutionalism in accordance with the driving forces of society and justifies the need to formulate relevant definitions that reflect the role of institutional component in modern regions. The paper proposes its own definition of "institutional support for economic development of regions", which reflects and agrees with the views of most researchers and provides a comprehensive view of the essence of the institutional component in the life of regional economic systems in decentralization. As a result of the semantic analysis of the existing definitions of the category "institutional support of regional development" the essence of the generic concept and essential features is determined for each of them. The analysis showed that in most definitions the concept of "processes, mechanisms" is used as a generic concept. The following are most often used as essential features to define the concept of "institutional support of economic development of regions": functional genotypes, contractual relations, social interaction, and morality, the evolution of social division of labor, values and stability.

Based on the results of the analysis, the definition of "institutional support of economic development of the region" is given and its content is formulated,

namely - a system of interrelated norms, rules, traditions, organizations, regulatory institutions, defined formally by law or through informal social norms and rules, the formation and operation of which is carried out at the international, national, regional or local levels and which determine the conditions of management and socio-economic development in the territory.

The essence of the concept of institutionalization in the socio-economic development of the region is determined, the theoretical provisions for the classification of its levels, types and stages are formulated, the essence and role of normative-legal component in institutional support of economic development of oblasts, districts and communities are substantiated. The analysis of normative-legislative documents on the issues of institutional support is carried out in the work, which showed that in Ukraine the institutional support of economic development of regions is not sufficiently regulated. This necessitates the introduction of radical changes in the governance structure and territorial organization of power at all levels as a basis for stimulating the country's development, responding appropriately to current and strategic challenges.

The author identifies the basic areas designed to ensure the effectiveness of institutional modernization of territorial communities in Ukraine, namely: the creation of a network of institutions (regional agencies to promote economic development of territories); ensuring the real implementation of the principle of subsidiarity and effective distribution of powers between the levels of territorial organization of power and local self-government; stimulating the development of social capital of regions in the conditions of decentralization as a key driving force of sustainable development of communities; support for the formation of stable and efficient economic links between regional economic systems at the basic, subregional and regional levels as a basis for the development of their functional capacity.

The second section "Assessment of the state of institutional support of socio-economic development of regions and communities" examines the state and level of institutional support of the regions of Ukraine, offers a methodical approach to

assessing the state of institutional support of regions in terms of its relevant systemic features, the state of the institutional environment of social and economic development of the regions of Ukraine is studied taking into account the influence of decentralization processes and the strategic directions of improving the institutional components of economic development of territorial communities are determined.

Based on the proposed approach to the calculation of normalized values and indices in the work, a matrix of the state of institutional support of socio-economic development of regional systems is compiled. Normalized values of indicators for different groups are determined for all regions of Ukraine on the basis of official statistics. As a result of calculation of normalized indicators and calculation of integrated indices the rating values or ranks of each area on each of five components characterizing a condition of institutional support of social and economic development of regions are received.

It is proposed to use the integrated characteristics of the state of institutional support of socio-economic development of the regions of Ukraine for all components for the regions of Ukraine. According to the results of the assessment, it was found that none of the oblasts has a completely high degree of favorable institutional support. In general, Ukraine has a medium and low degree. However, the highest degree of favorableness was found in Poltava, Dnepropetrovsk and Kyiv regions, which respectively occupy I, II and III places in the ranking. This is due to the fact that in these regions there is a developed industrial complex, widely developed agriculture, that is there is a significant functional basis for sustainable development, so there is an economic basis for the creation of united territorial communities that are ready to cooperate.

The third section of the dissertation defines the scientific principles of regulation of institutional support of socio-economic development of regions, developed a conceptual approach to regulation of institutional support of their socio-economic and proposed mechanisms, tools for improving the institutional environment of economic development of regions.

It is offered the logical-structural scheme of institutional support of economic development of regions under conditions of decentralization. The author proposes the main directions of mechanisms of improvement of institutional support of economic development of regions in the conditions of decentralization: formation of economic basis for development of regions and communities, support of current economic growth and support of cooperation and formation of chains of economic relations; ensuring the financial and budgetary capacity of territorial communities and regions; intensifying the use of fund financial support instruments to increase the economic development of regions and communities; supplementing the general framework conditions of the decentralization process in Ukraine with specific methodological tools; ensuring the effective distribution of powers between the levels of public administration for the economic development of regions, districts, communities of the basic level.

Based on the results of the assessment of institutional support for the development of regions of Ukraine, a matrix form of representation of the state of institutional support for economic development of regions is proposed, in which, depending on which quadrant of the matrix the region is located, the strategic profile of institutional support for economic development is determined.

It is proposed to develop and implement strategies for the development of districts and communities at the basic scientific and methodological approach, as there are still no established and approved at the national level uniform rules and guidelines for sustainable development of territorial economic units at the basic and district levels. It is established that for communities, at the basic level there is no system, there are many methods, most of which are implemented from European countries in the implementation of joint international projects, there are a large number of NGOs involved in this process, but there is no single standard. The paper proposes the creation of a unified system of coordination of the process of drawing up strategies for institutional support of economic development of regions and communities. The Ministry for Communities and Territories Development of Ukraine, Regional Administrations and Administrative

Communities, together with the Council for the Elimination of Productive Forces (the functioning of which is proposed to be restored) should develop a scientific and methodological core and form methodological and institutional support for sustainable regional development.

As a result of calculations according to the methodical approach offered in the work to an estimation of a condition of institutional support of economic development of regions the possibility of calculation of the basic indicators only at regional level is revealed. At the basic level, it has become possible to identify only a small number of indicators at the district level, such an information base is currently missing due to a significant transformation of this administrative-territorial unit. When assessing the institutional support of economic development of districts and communities, it was found that there are no statistics on the definition of indicators of districts and communities. Therefore, it is proposed to develop a single passport of sustainable development indicators for territorial communities (at the basic, district and regional levels), which would provide an opportunity to assess the development of institutional support in these areas and make other analytical comparisons at all levels of territorial government and economic systems.

The dissertation proposes the division of powers of regional, district and basic levels on the principles of: subsidiarity, targeting and functionality, rationality. It is proposed to adopt a set of regulations on the distribution and coordination of powers between the region, districts and basic levels.

Key words: economic development, regions, communities, institutional support, decentralization, institutionalization, territorial communities.

СПИСОК ОУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Розділ у монографії

1. Арафтеній А.М. Науково-методичний аспект оцінки якості інституціонального забезпечення соціально-економічного розвитку регіону. Інституціональне забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах децентралізації: монографія у 2 кн. Кн. 1. / за наук. ред. Буркинського Б.В.; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. Одеса: ІПРЕЕД НАНУ, 2019. С. 53-61. (*Особистий внесок здобувача: пункт 1.3. Науково-методичний аспект оцінки якості інституціонального забезпечення соціально-економічного розвитку регіону*)

2. Арафтеній А.М. Структурна трансформація та індустріалізація регіональних економічних систем. Домінанти сталого розвитку регіонів України: монографія/ за наук. ред. Буркинського Б.В.; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж., Одеса: ІПРЕЕД НАНУ, 2019. С. 109-122. (*Особистий внесок здобувача: розділ 1.7. Структурна трансформація та індустріалізація регіональних економічних систем*).

3. Банташ А.М. Перспективи регіонального економічного розвитку співробітництва в Україні. Наукові дослідження в умовах глобалізації сучасного світу: Частина : Серія монографій / авт.кол. : Л.В. Боровік, І.Я. Львович, Л.В. Начева, М.В. Рибалкін, В.М. Соколов и др., Одеса, 2020 . С.156-162. (Серія «Інноваційні наукові досягнення», Книга 1) (*Особистий внесок здобувача: Глава 13 Перспективи регіонального економічного розвитку співробітництва в Україні*)

Статті у наукових періодичних виданнях за кордоном та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз

4. Банташ А.М. Стан інституціонального середовища соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні.// European journal of economics and management. Evropský časopis ekonomiky a management. 2020. Volume 6. – p.80-86.

Статі у наукових фахових виданнях

5. Арафтеній А.М. Проблема інституціонального забезпечення економічного розвитку територіальних громад. Збірник наукових праць Економічні інновації. Одеса, 2017. №63.С.18-22.

6. Арафтеній А.М., Лайко О.І. Інституціональні фактори податкового забезпечення інвестиційного розвитку територіальних громад. Збірник наукових праць Економічні інновації. Одеса, 2017. №64. С.171-175. *(Особистий внесок здобувача: досліджено досвід реформування місцевого самоврядування в європейських країнах)*

7. Лайко О.І., Чабаров В.О., Арафтеній А.М. Інституціональні чинники стимулювання інвестиційної діяльності в національній економіці в умовах децентралізації. Збірник наукових праць Економічні інновації. Одеса, 2018. №65. С.80-87. *(Особистий внесок здобувача: досліджено комплекс заходів стимулювання інвестиційної діяльності в національній економіці в умовах децентралізації)*

8. Коваль В.В., Котлубай В.О., Арафтеній А.М. Державно-приватне партнерство як інститут розвитку соціального капіталу в умовах децентралізації економіки України. Науково-виробничий журнал «Держава та регіони». Одеса, 2019. №1(106). С.24-30. *(Особистий внесок здобувача: досліджено вплив державно-приватного партнерства для створення об'єднаних територіальних громад)*

9. Araftenii A. Balanced territorial economic development in the conditions of providing stability of human resources management/ / A Viktor Kova, Maryna Bashynska, Valentyna Kozlovitseva// Economics. Ecology. Socium. 2020. Volume 4.-p.58-66. *(Особистий внесок здобувача: досліджено відтворення людського потенціалу в межах територіальних соціально-економічних систем)*

10. Банташ А.М., Лайко О.І., Талпа В.П. Оцінка впливу інституціонального забезпечення на бюджетну спроможність територіальних громад .Економіка: реалії часу. Науковий журнал. Одеса,, 2020. № 4 (50). С. 18-27. – Режим доступу до журн.: <https://economics.opu.ua/files/archive/>

2020/No4/18.pdf. DOI:10.15276/ETR.04.2020.3. DOI:10.5281 /zenodo.4479094.

(Особистий внесок здобувача: досліджено моніторинг соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад).

Тези доповідей у матеріалах конференцій

11. Арафтеній А. Плюси та мінуси об'єднаних територіальних громад. Незалежна Україна: вектори політичного та соціально-економічного розвитку: Матеріали науково-практичної конференції, м.Київ, 16-17 листопада 2016р. Одеса, ОФЕК КНТЕУ, 2016. С. 67-68.

12. Арафтеній А.М., Лайко О.І. Проблеми та шляхи фінансової перспективи об'єднаних територіальних громад. Розвиток торгівлі та підприємництва в Україні: тенденції та перспективи: Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса ОТЕІ КНТЕУ, 2017. С.101-105. *(Особистий внесок здобувача: досліджено ефективність реалізації комплексу завдань місцевого розвитку для забезпечення фінансової спроможності територіальної громади)*

13. Арафтеній А.М., Лайко О.І. Інституціональні фактори податкового забезпечення інвестиційного розвитку територіальних громад/ Сучасні стратегії регіонального розвитку Українського Причорномор'я: виклики та рішення: Матеріали десятої міжнародної науково-практичної конференції. Херсон: Херсонський національний технічний університет, Херсон, 2017, С 112-114. *(Особистий внесок здобувача: обґрунтовано ключові фактори інституціонального забезпечення розвитку громад в Україні за допомогою податків)*